

Europatanken och nationalstaten

AV LARS LIDÉN

De senaste fyra—fem åren har otaliga spaltkilometer skrivits om frihandelsplaner, om uppdelningen av Västeuropa i handelsblock, om återverkningarna på skilda näringsgrenar osv. Analyserandet av alla dessa invecklade problem börjar dock få en farlig tendens att skymma perspektivet. Man tappar på något sätt bort själva europatanken och drivkrafterna bakom denna. Det kan därför vara på sin plats att ett ögonblick lämna det rent förhandlingstekniska planet och försöka knyta samman den röda tråden. Vad är det som håller på att växa fram, och vilken är den historiska bakgrunden? Ända sedan romarikets undergång tycks drömmen om en återupprättad europeisk gemenskap ha lekt tänkare och idealister i hågen. I dessa strävanden har de rent ekonomiska synpunkterna ofta spelat en underordnad roll. Kristendomen var länge den gemensamma länken, en överauktoritet som markerade samhörigheten i Europa. Intimt förknippad med

antik humanism utgjorde den själva kärnan i de olika staternas kultur. Om en återförening skulle kunna åstadkommas, måste den — därom var alla eniga — baseras på den andliga grundval som religionen bildade. Och ändå var kristendomen till sin syftning inte europeisk utan världsomspännande. Det var bara så att Europa uppfattades som liktydigt med den civiliserade världen. Trots att den europeiska halvön även i andra avseenden utgjorde en naturlig enhet, och betraktades som en sådan, kom den faktiska utvecklingen att gå mot fördjupad splittring. Vid medeltidens slut började nationalstater i modern mening framträda. Furstarna blev nationalister snarare än europeer. Samtidigt rämnade den kyrkliga enheten. De följande århundradenas religiösa fejder fick ofta förödande inverkan på samhörighetskänslan. Sålunda skulle trettioåriga kriget hålla tyskarna splittrade ända fram i vår tid. — På det handelspolitiska planet blev merkantilismen tongivande. Det gällde att även ekonomiskt sammanfoga nationalstaten till en fast, sluten enhet.

Lars Lidén är civ. ek. och sekreterare vid Industriens Utredningsinstitut.

Alltjämt framträdde dock entusiaster med storartade enhetsprojekt. 1713 utgav t.ex. abbé de Saint-Pierre sin "Plan för åstadkommande av en evig fred i Europa". Han skissade där bilden av en europeisk federation med en överstatlig senat, vars beslut furs-tarna måste respektera. Det talades t.o.m. om kollektivt ingripande mot alla som kränker pakten — en slags FN-styrka på Karl XII:s tid! Dessa tankegångar — som delvis byggde på ännu äldre författare — fick mången hänförd läsare, men förmådde inte påverka samtidens suveräner. I stället såg europatanken ett tag ut att förverkligas med våld. De franska revolutionsarméerna ryckte segerande över kontinenten, bröt sönder den existerande statsordningen och skapade nya välden, dirigerade från Paris. Men efter Napoleons fall återkom de gamla gränserna. Klyftan mellan folken hade bara fördjupats av nationella strömningar som revolutionen väckt till liv. — Romantiken gjorde de ledande skikten lyhörda för fosterländsk diktning, folk-musik, nationella dygder, och kom mer eller mindre direkt att ge upphov till förbittrade språkstrider på många håll. Visserligen uppstod vid samma tid socialismen på europeisk botten, men dess dröm om en solidaritet över gränserna skulle visa sig bräcklig vid det avgörande provet 1914.

Män som Saint-Simon, Proudhon och Victor Hugo bidrog till att hålla europatanken levande samtidigt som den tekniska och organisatoriska utvecklingen befäste

nationalstatsidén. Europa stelnade i ett myller av stater med centraliserad styrelse och nationella ambitioner. Det sekel som följde fram till första världskriget blev också de europeiska stormakternas gyllene tid. England, Tyskland och Frankrike konkurrerade inbördes om världsherraväldet. Och de nya banden mellan moderländerna och deras kolonier på andra sidan haven splittrade den europeiska samhörighetskänslan.

1914 framstår som ödesåret för Europas storhet. Först fyra års "inbördeskrig". Så en tjuugoårig uppladdning före nästa tragedi. Men paradoxalt nog kom katastroferna att bilda en mer konstruktiv grund för europatanken.

"Politisk stordrift"

Vad var det då som hade hänt? Vad var det som gjorde att integrationssträvandena började ge resultat just under 1950-talet? Idén om det förenade Europa är ju tusenårig. Idén om frihandel — eller i varje fall fri handel — är långt ifrån ny. Den omnämns av europeiska tänkare ända från medeltiden. Man kommer nog problemets kärna närmast genom att sammanställa det politiska läget efter 1945 med utvecklingen på kommunikationsområdet.

Politiska sammanslutningar, liksom ekonomiska, är i fråga om livskraft och storlek en funktion av existerande massmedia. Det är sålunda en historisk realitet att varje samhälls-

bildning har svårt att växa resp. konsolideras så länge de fysiska transportmedlen liksom möjligheterna att sprida tankar och föreskrifter, eller förmedla affärstransaktioner är bristfälliga. Enbart naturhushållningen omöjliggjorde länge större förvaltningsenheter. Omvänt har goda kommunikationer en tendens att bilda underlag för stora och växande samhällsbildningar. Långt tillbaka gick t.ex. färdvägarna med fördel över vatten. Romarriket byggdes kring Medelhavets stränder, det svenska stormaktsväldet kring Östersjöns. På liknande sätt medverkade järnvägarnas tillkomst till att snabbt förvandla tre hundra oberoende tyska furstendömen till en mäktig enhetsstat medan Ryssland, trots sin överväldigande utsträckning på kartan, först under det senaste halvsekllet blivit en maktfaktor i proportion till sin geografiska utbredning. I dag utnyttjar vi luftrummet och kan snabbt nå de avlägsnaste delar av jordklotet. Incitamenten till större förvaltningsenheter blir allt starkare — lagen om stordriftens fördelar omsatt på det nationella planet!

Visst har utvecklingen ofta löpt i egendomliga sick-sack-mönster med många, även näraliggande exempel på avsteg från detta schema. Versaillesfreden styckade sönder Östeuropa i en mosaik av mer eller mindre livskraftiga smånationer. Och i dagens Afrika splittras brittiska, franska och belgiska kolonier i ett otal enheter. Men dessa avsteg brukar vara temporära — så som i fallet Östeuropa — eller kunna förkla-

ras av speciella förhållanden — som i fallet med kolonialväldena. Så länge utvecklingen på kommunikationsområdet består torde trenden med nödvändighet peka mot allt intimare samverkan över gränserna. Det otidsenliga statspussel som heter Europa kan inte existera länge till i jetåldern.

Medan andra världskriget rasade som värst skrev Arthur Koestler följande rader i sin bok *Yogin* och kommissarien: "En människomassa som en längre tid är utsatt för ett visst tryck eller vissa stimulanser — klimatologiska, ekonomiska etc. — kommer förr eller senare att reagera på ett sätt som i grova drag kan förutsägas. Men tonvikten ligger på 'förr eller senare' och på 'i grova drag'. Härigenom bibehålls en marginal av oförutsebarhet, och inom denna marginal verkar de 'subjektiva faktorerna' slump och ledning. Om vi betraktar historien i stora tidsavsnitt, i århundraden i stället för decennier, förlorar den subjektiva faktorn sin betydelse och den statistiska sannolikheten förvandlas till visshet. Vi kan alltså tryggt räkna med att de förbättrade kommunikationerna ovillkorligen kommer att leda till ett enat Europa... Historien liknar en flod och den 'subjektiva faktorn' är ett klippblock som kastas i vattnet. Några kilometer längre ner flyter floden fram i sin breda bädd, bestämd av terrängens allmänna beskaffenhet, precis som om klippblocket aldrig hade funnits. Men en kort bit, exempelvis hundra meter eller hundra år, med-

för formen på klippblocket en avsevärd skillnad.”

I dessa reflektioner ligger en antydning om de primära drivkrafterna bakom integrationsprocessen och därmed svaret på frågan varför europaplanerna börjat realiseras just nu. Den accelererande utvecklingen på det kommunikationstekniska området har gjort fördelarna av samarbete alltmer uppenbara. De subjektiva faktorerna kan exemplifieras med det rådande politiska trycket och tycks för närvarande verka för europatanken. Vi har ju sett hur världspolitikens centrum efter kriget flyttats åt annat håll. Europa ligger kvar som ett illa tilltygat vacuum mellan öst och väst. Vetskapen om att detta vacuum kan komma att fyllas ut österifrån tycks ha gjort även ivriga nationalistier lyhörda för europatanken. Krigens olyckor har alltså i efterhand hjälpt till att rucka på många nationalistiska fördomar men det primära incitamentet bakom ett förenat Europa ligger i de förbättrade möjligheterna att förflytta människor, varor och tankar.

Nationalstaten och stor- marknaden

För att återvända till det handelspolitiska blickfältet, så har planerna på en enda stor marknad i Västeuropa för tillfället sparat ur. Det brukar sägas att förhandlingarna strandade på franskt motstånd, något som i sin tur var möjligt tack vare att Västtyskland i det

avgörande skedet stod fast på Frankrikes sida. Frihandelsländerna kunde för sin del inte acceptera Rom-avtalets överstatliga karaktär, eftersom det medför ingrepp i den nationella suveräniteten. Argumenteringen är välkänd. Än hänvisar man till utrikespolitiska traditioner — Schweiz och Sverige — eller storpolitiska tvångssituationer — Österrikes neutralitet, de skandinaviska staternas hänsyn till Finland, osv. Än gäller det att bevaka vitala intressen på det konstitutionella eller socialpolitiska området. Englad är ett särskilt komplicerat fall. Trots försvagningen genom kriget är detta land fortfarande en världsmakt, en världsmakt som ”råkar” ligga intill den europeiska kontinenten. Det kan vara diskutabelt om briterna verkligen hör hemma i en trängre europeisk gemenskap. Och följaktligen måste det också vara vanskligt för oss att allt för mycket synkronisera våra förhandlingar med ett land som lever under helt andra förutsättningar än vi. Över hela linjen framstår emellertid nationalstaten, med dess olika relationer till omvärlden och sitt eget förflutna, som det avgörande hindret mot en stor och slagkraftig europeisk enhet.

Denna benägenhet att hålla fast vid oinskränkt nationell suveränitet uppfattas både som självklar och som höjden av dygd. Att sedan nationalstaten, sådan vi upplever den, är en realpolitisk skapelse av ganska sent datum ingår inte i det allmänna medvetandet. Tvärtom är inga formuleringar för krystade när det gäller att

bevisa dess ursprung och naturliga särart. Begrepp som territorium, språk, religion och historia förses fortfarande med allahanda fosterländska attribut. Det egna landet får ett känslomässigt egenvärde och omges lätt med en idealiserande nimbus. Friheten, tryggheten, den ekonomiska standarden, allt framställs som ett resultat av förmånen att under nationellt oberoende få verka just inom respektive lands gränser. När sedan tekniska och ekonomiska realiteter pockar på expansion utöver det egna förvaltningsområdet, då blir nationalismen antingen stridbar — söker vidga sitt "Lebensraum" — eller, när detta inte är möjligt, strävar efter att nå de eftertraktade fördelarna genom överenskommelser som lämnar självbestämmanderätten oinskränkt. Frihandelsområdet kan vara exempel på det sistnämnda. Den tillsynes naturligare slutsatsen, att öppet arbeta för en större gemenskap drunknar i nationell fraseologi.

Ett frihandelsområde i sin egentliga utformning med nationellt oberoende medlemmar kan knappast tänkas bestå i längden. Med tilltagande arbetsfördelning följer naturligen en tendens att gå vidare, att samordna kommunikationer (t.ex. höger-vänster-trafik), myntväsen, ekonomisk och social politik osv. I det aktuella integrationsfallet har vi sett hur rådande politiska tryck verksamt bidragit till att blåsa liv i europatanken. Men frihandelsområdet som sådant ger inte den enskilda medlemsstaten ökad politisk styrka gentemot det

väldiga block — politiskt, militärt och ekonomiskt — som växer fram öster om järnridån. Arbetsfördelningen gör tvärtom de enskilda staterna mer sårbara. Först när man tar steget fullt ut kan den eftertraktade politiska stadgan uppnås.

Den tyska hållningen vid tiden för frihandelsförhandlingarnas sammanbrott har varit utsatt för kritiska bedömanden både inom och utom Västtyskland. Det har sagts att ett tveklöst tyskt ställningstagande för frihandelsområdet skulle ha tvingat Frankrike att ompröva sin ståndpunkt. Men frågan är om inte den "halsstarrige" förbundskanslern varit den mest klarsynte europeén. Ett förenat Europa kan i dag endast växa ut kring axeln Bonn—Paris. Och det har blivit en kungstanke för Adenauer att inte äventyra de fransk-tyska relationerna. Kring broslagningen över Rhen kan sedan det övriga Västeuropa formas.

Sexstatsländerna är uppenbarligen beredda att betala mer för Europa än vi och har därför kommit längre på vägen mot målet. Om vi inom rimlig tid skall få till stånd den eftertraktade ekonomiska enheten måste även vi vara beredda att rucka på själva nationalstatsidén. Det är på något sätt verklighetsfrämmande att tala om integration om man i samma andetag försäkrar att dylika band naturligtvis inte får inkräkta på deltagarnas nationella suveränitet. Föredrar vi att bevara den autonoma nationalstaten kan i längden inga sammanslutningar — politiska eller ekonomiska — bli annat än utopier.

Mer upplysning för Europa

Hur pass spritt är europatänkandet? Är det realistiskt att våga hoppas på folklig opinion för ens en måttlig omprövning av nationalstatens suveränitet? Innan sexmaktsunionen ännu var påtänkt skrev Bernard Voyenne i sin bok *Europatankens historia*: "Europatanken var till att börja med en idé hos vissa furstar och hos personer som stod furstarna nära... Den blev borgerlig först på 1800-talet; såvitt vi kan bedöma har idén däremot ännu aldrig kommit att omfattas av de breda lagren. Endast personer med vid och mångsidig bildning, med betydande politisk erfarenhet, som rest och behärskar främmande språk, kan höja sig över provinsialism och chauvinism och vänja sig vid att räkna efter en betydligt större skala. Europatanken förutsätter ett fågelperspektiv."

I samhällen med parlamentariskt styrelseskick är det ingen tvekan om att just denna brist på perspektiv kommit att befästa nationalstatens existens. Furstarna av Guds nåde var kosmopoliter. De kunde sluta fördrag eller knyta samman stater med äktenskapliga band utan att bekymra sig om någon eventuell opinion. I en demokrati är folkviljan lag. Och opinionen är vanligen trög och ointresserad för frågor av det här slaget. Att trots detta en majoritet av Västeuropas befolkning på parlamentarisk väg och på förbluffande kort tid har förmåtts accep-

tera en långtgående ekonomisk union är därför ett hoppfullt tecken.

För vår egen del är måhända mottagligheten för överstatliga argument särskilt svag. Vi har alltid legat en smula vid sidan om de europeiska strömningarna och dessutom inte direkt påverkats av kriget att tänka om. Men känslan för den egna nationen är å andra sidan ingen medfödd egenskap ens hos oss. Den är ett resultat av uppfostran, förmedlad framför allt av hem och skola. Om alla opinionsbildande organ i stället inriktade sig på att göra oss internationellt medvetna vore mycket vunnet. För dagen kan man väl bara konstatera att det inte föreligger någon folkmening *mot* ett förenat Europa. Opinionsen är helt enkelt ganska likgiltig. Det nyligen hållna andrakammarvalet åskådliggör detta på ett betecknande sätt.

Vid ett val kopplas ju som bekant den moderna teknikens alla masskommunikationsmedel på för att väcka folks intresse. I år ser vi hur respektive partier försöker framma längtan efter en fjärde semestervecka, vädja till kvinnornas Fredrika Bremer-instinkt eller "de många små människornas önskan att få disponera över sina egna pengar". Ja, man bemödar sig t.o.m. om att krama ytterligare några droppar oenighet ur den redan så utmjölkade pensionsfrågan. Men det faller sannolikt inte någon partiledare in att vid detta tillfälle — när i alla fall viktiga samhällsfrågor borde dryftas — ta upp europaproblemet till debatt. Har någon enda valaffisch nämnt denna,

en av vår tids största frågor? Kan-
ske kan tystnaden tydas som ett
tecken på enighet. Kanske är dylika
frågor alltför besläktade med utri-
kespolitiken och följaktligen tabu.
Men man kan inte helt värja sig från
misstanken att tystnaden beror på
ett visst mått av likgiltighet även
från de opinionsbildande skiktens
sida. — Och medan vi väntar far
sexmakternas regeringschefer i skyt-
teltrafik mellan Paris och sina res-
pektive huvudstäder, diskuterande
möjligheten att komplettera den eko-
nomiska unionen med en nära utri-
kespolitisk samordning. Är det en
federativ stat som skymtar?

*

Sammanfattningsvis skulle kunna
sägas att dagens integrationspro-
blem inte gäller *om* vi får till

stånd en stor och enad västeuropeisk
marknad utan *när* och *hur*. Den tek-
niska utvecklingen kommer förr eller
senare att tvinga fram ett samgående,
inte bara på det handelspolitiska om-
rådet utan även på ett vidare plan.
Men denna förvissning är föga trös-
terik för den företagsledare som just
nu ser sina produkter utkonkurrerade
från sexstatsmarknaden. Även på de
håll inom industrin där hela integra-
tionsfrågan tidigare betraktats med
upphöjd ro, har man börjat tänka om
det senare året. Vill vi snabbt få en
lösning till stånd kan det vara far-
ligt att sitta och vänta på sinnesänd-
ring hos de Sex. Det är de och inte
vi som har satsat på framtiden, som
har dragit ut de fulla konsekvenserna
av den tekniska och kommersiella
utvecklingen. Det är de som vågat
sig på att ompröva den nationella
suveräniteten.